

ALS ETIKETJES EEN EIGEN LEVEN GAAN LEIDEN

Etiketjes kleven schept orde in de chaos. Niet waar? Maar op basis van welke regeltjes kleef je hier dat etiketje en daar niet? Oei. Dat is niet zo eenvoudig te verklaren. Discrimineer jij soms?! Nee, euh, ..., precies wel, maar niet met opzet! Tijd om dat 'hokjesdenken' onder de loep te nemen. Wat zijn de voordelen? Waar schuilen de gevaren?

Elke Emmers vertelt waarom we anders reageren op personen met een beperking. Ze wil leraren helpen in het ontwikkelen van een inclusievere attitude.

En hoe komt het dat we anno 2020 nog steeds kampen met vastgeroeste ideeën over jongens en meisjes? Hoe krijg je die roest weg?

TEKST
Eva Tiquet

ILLUSTRATIES
Rutger Van Parys

Bevrijdend of veroordelend?

Schizofreen hokjesdenken

“De wereld is een toverbal, geen mens weet hoe hij worden zal”. Ik zong het bij mijn eerste communie. En het klopt. We weten niet wat er staat te gebeuren. Samenleven is hierdoor een dagelijkse uitdaging. Om dat zo goed mogelijk te kunnen doen, proberen we die wereld op te delen en te ordenen. Zolang je je ervan bewust bent dat je dat doet en er geen vooroordelen aan koppelt, is het niet problematisch. Maar helaas kampen we allemaal met bewuste én onbewuste stereotypen over de anderen. Jezelf af en toe een spiegel voorhouden kan bevrijdend zijn: zowel voor jezelf als voor de anderen.

ALL MEANS ALL

Over 10 jaar, dus tegen 2030, moeten alle kinderen gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs krijgen en moet levenslang leren voor iedereen bevorderd worden. Deze Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling (of SDG) werd, samen met nog 16 andere in maart 2016 door de Verenigde Naties aangenomen. Het *Global Education Monitoring Report* (GEM-report) volgt op hoe het in de verschillende landen gesteld is met het realiseren van deze doelstelling.

In 2020 focust het GEM-report op inclusief onderwijs. Het gaat na in welke mate onderwijs effectief een recht voor elk kind is. Nog voor Covid-19 bleek dat maar liefst 1 op de 5 lerenden niet kan deelnemen aan onderwijs. De huidige corona-crisis zal deze verschillende vormen van uitsluiting doen toenemen. Dat merken we vandaag al in het

Vlaamse onderwijs waar het sluiten van scholen grote invloed had op de schoolloopbaan en het welbevinden van kinderen. Maar ook wereldwijd zien we de gevolgen. In heel wat landen zijn meisjes het slachtoffer van de crisis en dreigen voor goed de school te moeten verlaten.

Stigma, stereotypen en discriminatie maken dat inclusief onderwijs voor elk kind, vandaag enkel in Nooitgedachtland gerealiseerd is. Door subtiele beoordelingen, stereotypen in handboeken, het niet kunnen beschikken over leermaterialen, stereotypen die binnensluipen bij evaluaties, geweld en het niet erkennen van noden, wordt aan kinderen kwaliteitsvol onderwijs ontnegd. Ongeacht waar er onderwijs gegeven wordt, moet diversiteit niet als een probleem, maar als een uitdaging beschouwd worden. Dat is essentieel

TEKST
Eva Tiquet

om 'Education for all' (onderwijs voor elk kind) te realiseren. Het is dan ook niet toevallig dat het GEM-report als ondertitel koos voor de woorden: "all means all".

DIVERSITEIT IS WAT WE DELEN

Als we vandaag in onderwijs praten over diversiteit en inclusief onderwijs dan kijken we naar het onderwijs met een bril vanuit een wij-zij-denken. Het lijkt eenvoudiger om onderwijs zo te plannen en op te delen als dat er diverse groepen zijn. Er wordt gezocht naar een hanteerbaar kader om kwaliteitsvol onderwijs te kunnen verstrekken.

Maar onderwijs dat rekening houdt met elk kind, vertrekt vanuit een breed concept op diversiteit. Dat betekent dat het ruimer gaat dan kinderen met specifieke onderwijsnoden of kinderen die beantwoorden aan bepaalde SES-kenmerken. Figuur 1 (blz. L-4) illustreert dit zeer treffend. In onze scholen zijn kinderen met een beperking, kinderen die leven in armoede, kinderen die specifieke onderwijsnoden hebben, kinderen met uiteenlopende genderidentiteiten, vluchtelingen, kinderen die een andere thuistaal spreken, kinderen die in hun buurt niet kunnen buiten spelen, kinderen van gescheiden ouders, ... Kinderen, net als volwassenen, hebben meerdere, met elkaar verbonden, identiteiten. Elke persoon moet gerespecteerd worden, ongeacht achtergrond, identiteit en mogelijkheden. Imke is bijvoorbeeld een meisje, bijziend, heeft gescheiden ouders, heeft dyslexie en wordt gepest.

Ze valt dus niet in één hokje te duwen. Dat lijkt logisch. Maar wat doe je als leraar als jeervaart dat er bijkomende noden zijn?

Het is inderdaad erg belangrijk om tijdig behoeften te detecteren bij kinderen. Waar loopt het fout? En hoe kunnen we hierop reageren zodat kinderen het best mogelijke onderwijs krijgen waar ze recht op hebben?

Er is een dunne grens tussen het tijdig detecteren van noden en het risico om te vervallen in labels en vooroordelen. De stap naar stereotiepe gedragen van leerlingen en leraren ten aanzien van bepaalde leerlingen is dan, bewust en onbewust, snel gezet.

DIVERSITEIT ALS RIJKDOM

Dat het inclusief samenleven niet eenvoudig is, illustreerde Karolien Debecker in het radio 1-programma: #weetikveel. In een aflevering over genderfluiditeit verzuchtte ze: "Wat is het eigenlijk zeer verwarrend." Haar gast dr. Piet Hoebeke reageerde: "Maar Karolien, de rijkdom van onze maatschappij is haar diversiteit."

Deze inspirerende woorden illustreren een visie op onze samenleving die het inclusieve omarmt. Vandaag zijn er echter nog te veel maatschappelijke krachten die al wat verschilt van het 'normale' als 'anders' bestempelen. Deze ingeslopen attitudes en redeneringen moeten uitgedaagd worden vooraleer er ooit sprake kan zijn van een inclusieve samenleving waar diversiteit als rijkdom wordt beschouwd. De enige manier om dat te doen is het herkennen van de barrières en het ontmantelen ervan.

Zulke onbewuste vooroordelen, stereotypen en attitudes hebben we allemaal. Niemand is er immuun voor. Het zijn ideeën, gedragingen en gevoelens die we hebben bij bepaalde mensen, groepen of situaties. Ze worden gevormd door onze opvoeding, sociale achtergrond en persoonlijke ervaringen. Hierdoor zijn we meer geneigd om positieve vooroordelen te hebben over mensen die op ons lijken en negatieve over mensen die anders zijn.

lees verder op blz.L-6
→

Figuur 1: Het enige wat we met z'n allen delen, zijn onze verschillen Neem 100 kinderen...

deze hebben **een beperking**

deze leven in **armoede**

deze hebben
specifieke onderwijsnoden

deze hebben
andere genderidentiteiten

dit zijn **vluchtelingen**

deze hebben
niet Nederlands als thuistaal

deze kunnen **niet in hun buurt
buiten spelen**

deze hebben **gescheiden ouders**

dit zijn **meisjes**

en dan zijn er nog kinderen die **allergisch** zijn,
depressief zijn, **obesitas** hebben, in een
pleeggezin wonen, ...

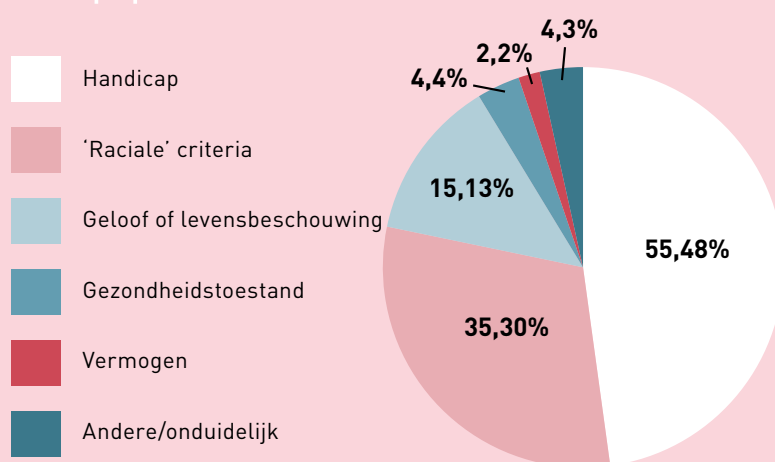

En deze hier? **Hij is de nieuwe in de klas!**

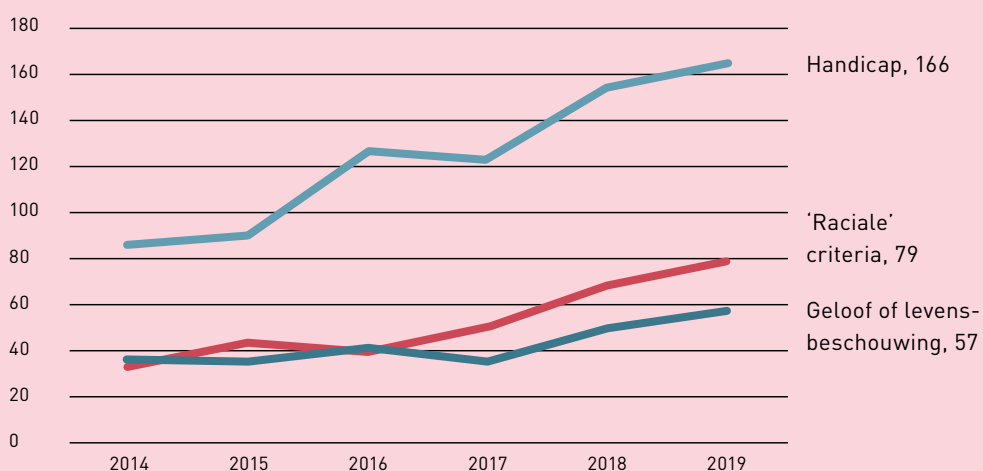

Bron: Inclusion and education. All means all", Global education monitoring report summary, 2020, p. 11.

Figuur 2: 106 dossiers onderwijs 2019 in Vlaamse Gemeenschap-per discriminatiecriteria

Figuur 3: Evolutie van dossiers onderwijs sinds 2014, belangrijkste criteria

Bron: 'Cijferverslag 2019', UNIA

Dergelijke vooroordelen helpen ons om een weg te vinden in een complexe samenleving. Als we plots moeten reageren op situaties of

mensen, gebruiken we die stereotypen. Dat beïnvloedt soms onze keuzes. Soms hebben we snel een oordeel klaar. Of negeren we bepaalde feiten omdat ze niet stroken met onze vooringenomenheden. Ons gedrag beïnvloedt anderen. Je kan bijvoorbeeld onbedoeld anderen het gevoel geven dat ze minder gehoord of gezien worden. Als dat vaak gebeurt gaan mensen zich anders verhouden tegenover jou, de school, de buurt, ... Ze krijgen een negatief zelfbeeld, voelen zich er niet bij horen, zijn vaker slachtoffer van pesten. Als reactie hierop gaan sommigen zich terugtrekken, terwijl anderen net acties zullen ondernemen.

Niemand hoort graag dat zij of hij er vooroordelen op nahoudt. We zijn ervan overtuigd dat we ze niet hebben of althans tot een minimum beperken. Soms moet er echt letterlijk een spiegel voorgehouden worden om te tonen dat je wel degelijk handelt op basis van onbewuste vooroordelen. Dat is confronterend. Wie zich hiervan bewust is, is in staat om zijn gedragingen en beslissingen beter te controleren. Dat is belangrijk. Dan wordt diversiteit een rijkdom.

Door de wereld in hokjes op te delen, creëren we misschien orde in onze chaotische diverse samenleving, maar tegelijk riskeren we mensen en situaties te veroordelen.

maken met discriminatie op basis van een handicap. Het gaat vooral om het weigeren van redelijke aanpassingen.

Dit percentage ligt in onderwijs veel hoger dan in de algemene cijfers van discriminatie in België. Daar gaat het om 23% van de dossiers.

Figuur 3 (blz. L-5) illustreert dat er nog veel werk aan de winkel is om discriminatie in onderwijs een halt toe te roepen. In het Belgische onderwijs is er een stijging in het aantal discriminatiedossiers, vooral wanneer het gaat over discriminatie op basis van handicap.

De weg naar een meer inclusieve samenleving en onderwijs loopt dus niet recht en is afhankelijk van heel wat factoren en actoren. Tegelijk is het belangrijk te beseffen dat onze eigen onbewuste stereotypen hier een belangrijke rol spelen. Door de wereld in hokjes op te delen, creëren we misschien orde in onze chaotische diverse samenleving, maar tegelijk riskeren we mensen en situaties te veroordelen. We moeten niet bij de pakken blijven zitten! Hou jezelf af en toe die spiegel voor. Wie zich bewust is van eigen stereotypen kan wij-zij-discussies omzeilen en de rijkdom van diversiteit omarmen.

¹ Als een melding van discriminatie tot bij UNIA komt, wordt onderzocht of er een nood is tot een concrete ondersteuningsvraag en of UNIA bevoegd is. Als dat zo is, wordt er een 'dossier' opgemaakt. Gemiddeld zijn er 3 keer meer meldingen dan dossiers. En verschillende meldingen kunnen tot 1 dossier leiden.

VOOROORDELEN EN DISCRIMINATIE

Onbewuste vooroordelen en stereotypen kunnen leiden tot discriminatie. Ook in onderwijs kampen we met discriminatie. Dat blijkt onder andere uit het Jaarverslag 2019 van Unia 'Werken aan een gelijkere samenleving voor iedereen' dat op 22 juni 2020 voorgesteld werd.

Vorig jaar werden bij UNIA voor het Vlaamse onderwijs, over alle onderwijsniveaus heen, 106 dossiers¹ opgemaakt. Uit figuur 2 (blz. L-5) blijkt dat een derde van de dossiers 'raciale' dossiers zijn. Bijna de helft van de dossiers hebben te

Bron:

Global Education Monitoring Report 2020

COV-congres 2018, Krachtlijnen 28 – 32.

#weetikveel, 15 juli 2020, gender(fluiditeit):

<https://radio1.be/podcast-weetikveel>

Ervaren discriminatie in Nederland II, maart 2020

Jaarverslag 2020 UNIA

www.wetenschapuitgedokterd.be

Elke Emmers: 'Inclusie spreekt voor zich'

Elke Emmers is gebeten door onderzoek, onderwijs en diversiteit. Vanuit deze gedrevenheid wil ze haar steentje bijdragen tot meer inclusie in onderwijs. Ze onderzoekt waarom we personen met een beperking soms betrekken, maar soms ook uitsluiten. Deze inzichten kunnen helpen om het anders te doen.

ATTITUDES

Elke Emmers onderzoekt het gedrag van professionals (zoals leraren, docenten, leraren in opleiding en opvoeders-begeleiders) tegenover personen met een beperking. Hierbij vormen attitudes de leidraad. Attitudes zijn de manier waarop we denken over een persoon met een beperking, maar ook hoe we ons erbij voelen. Attitudes leiden tot een bepaald gedrag: je fronst je wenkbrauwen, geeft een opmerking, glimlacht, kijkt weg, ...

Een attitude bestaat dus uit drie componenten: een affectieve component (het gevoel dat je hebt bij een persoon), een cognitieve component (de gedachten die je hebt bij deze persoon) en een gedragsmatige component (het uiterlijke gedrag dat je stelt bij deze persoon).

In eerder onderzoek¹ bestudeerde Elke onder andere de attitudes en de competentiegevoelens van docenten en professoren aan hogescholen en universiteiten, bij de ondersteuning van studenten met een beperking in het hoger onderwijs. Het bleek dat zij niet openstonden voor inclusie. Bovendien was er ook een groot probleem met negatieve communicatie over studenten met een beperking. Een steeds terugkerend gegeven in de leraarskamers waar ook leraren in het basis en secundair onderwijs ventileren over leerlingen en deze soms in een negatief daglicht stellen. Hoe komt het nu dat sommige leraren op papier wel een goede attitude hebben ten aanzien van leerlingen met een beperking, maar zich in de praktijk niet inclusief gedragen? Hoe kun je attitudes veranderen? En wat is de rol van de lerarenopleiding hierin? Dat wil Elke Emmers

TEKST

Mathieu Berghs
Eva Tiquet

- 1 Emmers, E., Mattys, L., Baeyens, D., & Petry, K. (2016). *OBPWO INCLUS-HO: Multi-actoren, multi-methode onderzoek naar het aanbod en gebruik van redelijke aanpassingen voor studenten met een functiebeperking in het hoger onderwijs. In Vlaamse Interuniversitaire Onderwijsraad, Location: Brussels, Belgium.* Emmers, E., Baeyens, D., & Petry, K. (2020). Attitudes and self-efficacy of teachers towards inclusion in higher education. *European Journal of Special Needs Education*, 35(2), 139-153.

achterhalen via haar doctoraatsonderzoek. Ze focust op de verschillende factoren die professionals beïnvloeden in het bereiken van inclusie van personen met een beperking. Meer inzicht in de processen die een rol spelen bij het uitsluiten of betrekken van personen met een beperking, kan helpen bij de opleiding van professionals.

DE KRACHT VAN WOORDEN

Om te achterhalen hoe je de attitudes van professionals verandert, deed Elke Emmers tot twee maal toe hetzelfde experiment. In de lerarenopleiding kregen de studenten een vragenlijst om hun attitudes te meten en een aankondiging van een gastles over de ondersteuning van personen met een beperking.

De studenten werden in twee groepen verdeeld. De eerste groep kreeg een positieve les met succesvolle voorbeelden van inclusie, er werd gesproken over 'personen met een beperking' en de lesgever was pro-inclusie. De andere groep kreeg een negatieve les met negatieve voorbeelden en zelfs scheldwoorden. Eerst sprak de lesgever over 'personen met een beperking', maar tijdens de les werd er overgeschakeld naar termen als 'sukkels', 'misvormden', 'losers', ... Elke tien minuten werd dat taalgebruik negatie-

ver. De les duurde twee uur. Het was de bedoeling om door te gaan met deze negatieve les tot de studenten hierop zouden reageren en om na te gaan of dit taalgebruik een invloed zou hebben op hun attitudes. De lesgever wachtte dus tot een student zou aangeven dat zo'n taalgebruik niet oké is. Dan zou de lesgever de les stoppen en kon de debriefing beginnen. Maar dat kantelmoment is er nooit geweest. En ook bij andere groepen studenten, werd niet gereageerd op het negatieve taalgebruik.

Achteraf bleek uit een bevraging van de studenten dat enkele studenten deze negatieve invalshoek zelfs niet hadden opgemerkt.

"Dat is verontrustend", vertelt Elke Emmers. "Slechts op twee uur tijd vormde de groep met de negatieve les ook negatievere attitudes! Als wij als onderzoekers dit al bij studenten uit de lerarenopleiding kunnen teweegbrengen, dan is het voor leraren essentieel om stil te staan bij hun morele verantwoordelijkheid in hun gedrag en woordgebruik. Het is mijn doel om professionals te sensibiliseren om na te denken over hun woordgebruik en hen te professionaliseren. Dat is nodig om tot een inclusievere attitude te komen."

Frappant weetje

De attitudes van leraren worden beïnvloed door de persoonlijkheidskenmerken van de leraar zelf, het gedrag van andere leraren en bijvoorbeeld het type schoolklimaat. Maar ook de beperking van de leerling waarmee de leraar in contact komt, blijkt een belangrijke beïnvloedende factor te zijn.

Leraren hebben een positievere attitude tegenover leerlingen met minder ernstige

beperkingen of leerlingen met een fysieke beperking dan tegenover leerlingen met een niet-zichtbare beperking (zoals ADHD). En de minst positieve attitude wanneer het gaat over leerlingen met gedragsproblemen.

Dit vloeit voort uit kopieergedrag van de leraar-leerling waarbij de leerling het gedrag van de leraar ziet en kopieert. Leraar en leerling beïnvloeden elkaar op die manier.²

2 Avramidis, E., & Norwich, B. (2002). *Teachers' attitudes towards integration/inclusion: a review of the literature. European journal of special needs education, 17*(2), 129-147

In het basisonderwijs worden de eerste stappen naar een inclusieve samenleving gezet. Die boot mag niet gemist worden.

Leraren moeten zich dus bewust zijn van hun voorbeeldfunctie. Zij zijn de professionals, de experts, die uren per dag met de kinderen in contact staan. Leraren hebben een immense impact op het maatschappijbeeld (en de manier waarop we met personen met een beperking omgaan) dat kinderen ontwikkelen. "In het basisonderwijs worden de eerste stappen naar een inclusieve samenleving gezet. Die boot mag niet gemist worden." vult Elke Emmers aan.

VAN KLAS TOT BELEID

"Leraren zijn zich echt niet altijd bewust van hun attitudes. Dat blijkt uit de grote verschillen die we zien in de vragenlijsten die ze invullen en het gedrag dat ze in de praktijk stellen", aldus Elke Emmers. Om leraren bewust te maken van het belang en de invloed van hun attitudes tegenover inclusie, hecht ze veel waarde aan sensibilisering en professionalisering.

Om een positieve attitude (je gevoel, je gedachten en je gedrag) ten aanzien van inclusie te ontwikkelen, moet er op drie niveaus gewerkt worden: cultuur, praktijk en beleid. Zo stelt de Index voor Inclusie.³

Er moet eerst ingezet worden op een 'inclusieve cultuur'. Of anders gesteld: werken aan een positieve mindset ten aanzien van inclusie. Dat betekent dat je gelooft dat iedereen kan leren, dat iedereen op school welkom is en dat je deze waarde ook uitdraagt naar het volledige team, leerlingen en ouders.

Dan volgt de inclusieve praktijk. Dat behelst het effectief inclusief omgaan met de leerlingen. Krijgt elke leerling wel voldoende ondersteu-

Hoe reageer jij op mijn beperking?

Elke Emmers neemt je in deze video mee op een speeddate met een heuse plottwist. In haar onderzoek probeert ze de attitudes van leerkrachten, orthopedagogen en andere professionals ten aanzien van personen met een beperking bij te sturen. Dat doet ze onder meer via dit soort sensibiliseringsoefeningen.

www.wetenschapuitgedokterd.be/hoe-reageer-jij-op-mijn-beperking

Tips van Elke

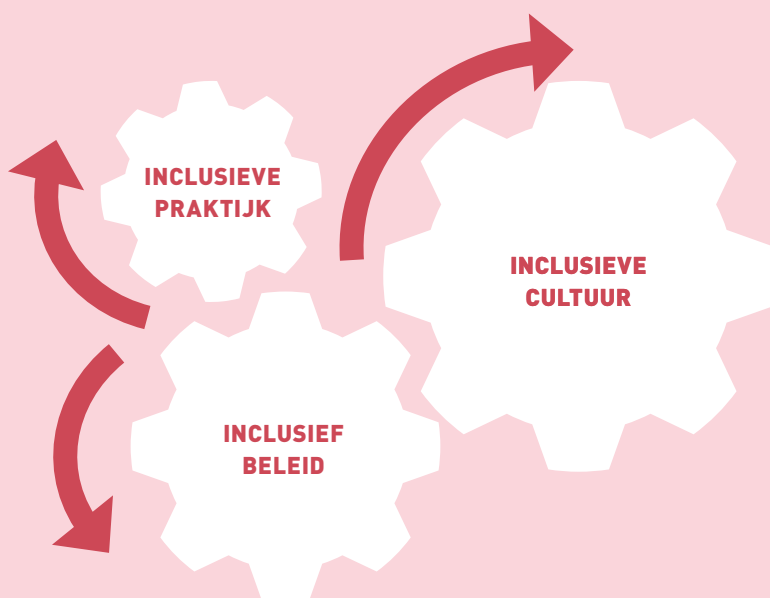
Leraren hebben een voorbeeldrol. Je leerlingen kijken naar je op!

- Probeer je daarom bewust te zijn van je eigen attitudes. Zowel naar leerlingen, collega's als ouders.
- Let als leraar op je woordgebruik en gedragingen tegenover personen met een beperking.
- Gebruik correcte termen zoals 'personen met een beperking'.

³ Booth, T., Ainscow, M., Black-Hawkins, K., Vaughan, M., & Shaw, L. (2002). *Index for inclusion. Developing learning and participation in schools*, 2.

Wanneer op de klasvloer ingezet wordt op inclusie, maar dit wordt niet gesteund door een gedragen beleid, dan vecht je als leraar tegen de bierkaai.

ning? En is deze ondersteuning op maat? Stigmatiseer ik niemand? Zet ik in op leermethoden die inspelen op de noden van alle leerlingen? Tot slot moet er ook aandacht gaan naar het hebben van een visie en missie op school ten aanzien van inclusie. Deze moet samen met het team ontwikkeld worden. Uiteraard moeten hier voldoende ruimte en middelen voor zijn. Net zoals in een goed geoliede machine waarin elk radartje belangrijk is om in beweging te blijven, moet ook hier op deze drie niveaus tegelijk ingezet worden. Een beleid dat niet in de praktijk toegepast wordt, is een maat voor niets. Het blijkt dan enkel een mooie missie te zijn op een website. En omgekeerd: wanneer er op de klasvloer ingezet wordt op inclusie, maar dit niet gesteund wordt door een gedragen beleid, dan vecht je als leraar tegen de bierkaai.

BREDE BASISZORG ALS FUNDAMENT

'Universal Design', of 'universeel ontwerp' is een concept van brede basiszorg voor alle leerlingen. Het is volgens Elke Emmers hét fundament om inclusief onderwijs te realiseren: "Via Universal Design komen we tegemoet aan de groeiende diversiteit van leerlingen. Elk kind kan leren, ongeacht het gaat om kinderen uit eenoudergezinnen, kwetsbare kinderen, kinderen die Nederlands niet als eerste taal spreken, kinderen met een beperking, enzovoort. Alhoewel leraren ervoor openstaan om aan al deze leerlingen goed onderwijs te geven, vrezen ze soms dat ze voor elk van deze kinderen een specifieke aanpak moeten uitwerken. Dat is echter niet nodig. Veel kan opgevangen worden in een brede basiszorg en door hierop te vertrouwen."

"We moeten streven naar kwaliteitsvol onderwijs waarin de beginsituatie van leerlingen goed ingeschat wordt, waar er een brede basiszorg is en waar er enkel getoetst wordt, wat nodig is. We zijn het onszelf erg moeilijk beginnen maken door alles te willen meten en voor alles te willen differentiëren. Al die aanpassingen, voor elke doelgroep anders, maken het erg zwaar voor leraren," stelt Elke Emmers.

Ze vergelijkt deze evolutie in onderwijs met de auto-industrie: "Als een auto ontworpen wordt op de manier waarop wij vandaag ons onderwijs vorm geven, dan zou ik met mijn voeten niet aan de pedalen kunnen en mijn buurman zou met zijn hoofd door het dak steken. Om dat te voorkomen zijn auto's universeel ontworpen, maar kan je wel zonder al te veel moeite, de hoogte van het stuur instellen en je stoel verstellen zodat je aan de pedalen kunt. In onderwijs moeten we zo breed mogelijk proberen te denken. Kleine aanpassingen kunnen dan zowel de meest leerbedreigde leerling als die met de meeste leervoorsprong en iedereen ertussen, uitdagen."

Elke Emmers verduidelijkt het concept 'Universal Design' met enkele voorbeelden:

Voorbeeld 1: Hoofdtelefoon

Drie leerlingen met autisme krijgen een hoofdtelefoon. Die kunnen ze opzetten bij het maken van toetsen. Maar zo'n hoofdtelefoon opzetten te midden van de voltallige klas, dat werkt stigmatiserend. De klasgenoten zien deze kinderen hierdoor als de 'specialekes' die extra's krijgen.

Het kan ook anders. Als je 'Universal Design' toepast, dan draai je het om. Dan staat er in de klas een bak met hoofdtelefoons voor alle kinderen. Wie er eentje nodig heeft, kan er een nemen. Als mijn klasgenootje hooikoorts heeft en voortdurend aan het niezen en hoesten is, kan ik zo'n hoofdtelefoon goed gebruiken! De hoofdtelefoon werkt niet meer stigmatiserend en alle kinderen, ongeacht hun noden, hebben nu voordeel van zo'n hoofdtelefoon.

Voorbeeld 2: Kleurtjes

In sommige klassen worden de schriften en boeken voor kinderen met specifieke noden in een bepaalde kleur gekaft. Lex, Esra en Shana hebben dyslexie. Hun taalschriften krijgen een rode kaft. Cedric heeft ASS, zijn taalboek is rood, wiskunde krijgt een gele kaft en W.O. is groen. Ook deze maatregel, waarschijnlijk goedbedoeld, werkt stigmatiserend. Wie 'Universal Design' toepast, zorgt dat alle leerlingen in de klas gekafte schriften hebben. Rood is voor spelling. Geel voor wiskunde. Zo creëer je structuur voor alle kinderen, ook voor de kinderen met specifieke noden. "Leraren die dergelijk breed basiszorgniveau onder de knie hebben, creëren meer tijd. Tijd die ze kunnen investeren in een efficiëntere lespraktijk en hun relatie met de leerlingen," voegt Elke toe.

Het is belangrijk om als leraar een leeromgeving te creëren waar je er als leraar vanuit gaat dat elke leerling de opdracht kan uitvoeren.

Voorbeeld 3: Toetsen op tijd

Sommige kinderen met een beperking krijgen meer tijd om hun toetsen af te leggen. Je kunt er echter ook voor opteren om alle leerlingen meer tijd te geven. Zo profiteren ook de kinderen zonder een diagnose van extra tijd om hun toetsen te maken.

Elke: "Er is maar één test die tegen de tijd moet worden afgelegd en dat is de Coopertest. In andere testen is tijd geen bepalende factor. Als je iets onder tijdsdruk moet doen, is er meer kans dat je fouten zal maken. En die fouten worden gemaakt door alle kinderen: met én zonder diagnose."

Voorbeeld 4: Origami voor beginners

Elke Emmers: "In een workshop met leraren geef ik hen de opdracht om een origami-kraanvogel te vouwen. Ze krijgen hiervoor tien minuten en mogen alle mogelijke leermiddelen gebruiken (bv. een stappenplan opzoeken, een filmpje bekijken, samenwerken met een buur). Ze starten met de opdracht. Ik doe niets behalve elke minuut zeggen hoe weinig tijd ze nog maar hebben.

Veel leraren blokkeren, geven op, panikeran of voelen zich ongemakkelijk. Na tien minuten is er zelden een leraar die mij een kraanvogel kan tonen. Nochtans bestaan er kinderfilmpjes die tonen hoe je die klus binnen drie minuten klaart.

Elke Emmers werkt aan de UC Leuven-Limburg als hoofd van het expertisecentrum 'Inclusive Society' en is als onderzoekster verbonden aan de KU Leuven. Binnenkort verdedigt ze haar doctoraat over attitudes en inclusie in het hoger onderwijs.

Als je iets onder tijdsdruk moet doen, is er meer kans dat je fouten zal maken. En die fouten worden gemaakt door alle kinderen: met én zonder diagnose.

Dan start de oefening pas echt. We voeren een gesprek over wat ze voelden bij het krijgen van een nieuwe opdracht. "Niet fijn", is de reactie. Wat had je dan nodig om deze opdracht uit te voeren? "Bemoedigende woorden van de leraar, mogelijkheid om vragen te stellen, een voorbeeld tonen, of het de eerste keer samen doen", krijg ik als antwoorden.

Het is iets wat we elke dag bij onze leerlingen doen. We geven hen een taak of leerstof die ze nog niet eerder zagen. Het is belangrijk om als leraar een leeromgeving te creëren waar je er als leraar vanuit gaat dat elke leerling de opdracht kan uitvoeren. Zo'n leeromgeving volgt de principes van 'universeel ontwerp'."

IEDEREEN WELKOM!

Als we een inclusief onderwijssysteem en een inclusieve samenleving wensen, dan moeten we naar een onderwijs en een samenleving waar iedereen echt welkom is. Dat betekent dus krachtig onderwijs voor iedereen, *education for all*. "Dat is geen vooruitstrevend idee, maar een maatschappelijke evolutie", stelt Elke Emmers. Om dit te realiseren moeten stappen gezet worden.

Elke Emmers kijkt hiervoor onder meer naar de lerarenopleidingen. "Lerarenopleidingen hebben vandaag al oog voor inclusief onderwijs, maar het kan beter. In bijna elke lerarenopleiding van Vlaanderen is er een apart vak voor kinderen met specifieke noden in het onderwijs, of een module 'zorg'. Door het thema te behandelen als een apart vak, blijf je het bekijken als een ander groepje leerlingen. Je zet het idee van 'doelgroepdenken' nog meer kracht bij.

Deze boodschap wordt ook herhaaldelijk doorgegeven waardoor toekomstige leraren daarvan ook volledig overtuigd zijn."

"Er is een mindshift nodig om een positieve benadering van leerlingen met een beperking te realiseren." vervolgt Elke. "Daarom is het nodig om af te stappen van aparte vakken over personen met een beperking en te evolueren naar een 'infusion-model' waar dit thema in het volledige curriculum geïntegreerd is."

Daarnaast is het voor Elke ook belangrijk dat de visie en missie ten aanzien van inclusie ook effectief een deel van het DNA van de school en het schoolteam wordt: "Leraren moeten zich competent voelen om les te geven aan alle leerlingen. Hiertoe moeten de nodige tijd, ruimte en middelen vrijgemaakt worden zodat leraren zich kunnen professionaliseren".

Zin in meer ?

Op 14 september verdedigde Elke Emmers haar doctoraat. De presentatie ervan staat online.

Meisjes en poppen, jongens en auto's

Stereotypen met een aureool

Genderstereotypen zitten zo in ons dagelijkse leven verweven dat we er zelden bij stilstaan. Maar dé jongens en dé meisjes bestaan niet. Ook in onderwijs moeten we hier alert voor zijn. Enkele eenvoudige tips helpen je op weg.

"Ballet is voor meisjes," "mama's kunnen beter koken dan papa's," of "die T-shirt met een dino op is voor jongens." Het zijn maar een paar uitspraken die we uit de mond van kleuters zouden kunnen horen. Kinderen zijn zich al heel vroeg, vanaf hun 6 à 7 jaar, bewust van het verschil tussen jongens en meisjes, en hoe de rollen tussen de twee geslachten verdeeld zijn.

Die genderstereotypen kregen ze aangeleerd. Gender kwam tijdens de vorige eeuw in beeld als de tegenhanger van sekse. Volgens Van Dale is gender het 'geheel van sociale en culturele kenmerken van een sekse.' Sekse heeft betrekking op de biologische component van het man- of vrouw zijn. Gender, daarentegen, verwijst naar ideeën en verwachtingen die er in

onze maatschappij leven rond mannelijkheid en vrouwelijkheid, bepaald door je omgeving en de maatschappij.

Als kind pikken we overal boodschappen op over wat het betekent om een jongen of een meisje te zijn: bij onze ouders, in tv-programma's en reclame, maar ook op school. Leraren hebben, zoals iedereen, eigen ideeën en verwachtingen over jongens en meisjes en hoe die zich horen te gedragen, en die verwachtingen sturen onbewust hun reacties op school. In die laatste zin is het belangrijk om het woord 'onbewust' op te merken, want genderstereotypen zijn vaak impliciet. Jos Van Thienen verwoordt het, in zijn boek *Meisjes zus jongens* zo, als volgt: "Genderstereotypen hebben een aureool van algemeenheid en

TEKST
Emma De Smet

tijdloosheid. Juist doordat ze vaak en langdurig herhaald worden, wekken ze vertrouwen en zijn ze moeilijk uit te roeien.”

De hoofdboodschap van genderbewust lesgeven is dat er niet één juiste manier is om een jongen of meisje te zijn.

aangeleerd dat ze slechter zijn in lezen dan meisjes⁶. En dat terwijl de school een plek moet zijn waar elk kind de kans krijgt alles uit te proberen, waar het kan experimenten

NIET ZO ONSCHULDIG

Internationaal onderzoek toont aan dat impliciete genderstereotypen erg aanwezig zijn in de klas. Zo worden jongens vaker berispt en krijgen ze meer vragen dan meisjes¹. Bovendien krijgen jongens meer gedetailleerde feedback dan meisjes². Jongens krijgen ook meer stimuli om te antwoorden, meisjes meer en langere leesbeurten. En waar jongens eerder aangemoedigd worden om zelf tot een oplossing te komen, is de leraar bij meisjes sneller geneigd om te helpen. Jongens worden dan weer sneller terecht gewezen of als storend ervaren. Meisjes krijgen schouderklopjes omdat ze ijverig, zorgzaam en sociaal zijn. Jongens krijgen complimentjes voor hun intellectuele capaciteiten en hun zin voor initiatief³.

Ook lesmateriaal bevat (ondanks recente inspanning) nog steeds stereotypen. Volgens onderzoek⁴ worden mannen tot drie keer meer in een professionele context afgebeeld dan vrouwen. Ze worden ook vaker in actieve situaties afgebeeld dan vrouwen (al sportend, al klussend, ...). Die stereotypen kunnen belemmerend werken voor de identiteitsontwikkeling van kinderen omdat ze hen in bepaalde stereotiepe richtingen sturen en weinig aanmoedigen om minder gebruikelijke richtingen uit te gaan. De impliciete stereotypen zijn dus niet onschuldig, en ze zouden volgens sommige onderzoekers opvallende trends kunnen verklaren. Zo bleek dat meisjes, onder invloed van impliciete stereotypen van leraren, vaker geloven dat ze slecht zijn in wiskunde of exacte wetenschappen en daardoor minder geneigd zijn om een STEM-richting te volgen⁵. Omgekeerd krijgen jongens onbewust

en grenzen aftasten. Zo kan iedereen volledig zichzelf zijn zonder beperkingen, en leren we kinderen aan om verdraagzaam te zijn en respect te hebben voor verschillen in de diverse maatschappij waarin ze zullen opgroeien.

GENDERBEWUST LESGEVEN

We horen het jou denken: “Klinkt goed, maar hoe begin ik daaraan?” Veel van de beperkende genderstereotypen spelen onbewust een rol op school, dus een eerste stap naar een open klas waar iedereen zichzelf kan zijn is *genderbewust lesgeven*. Volgens de definitie van RoSa vzw is een genderbewuste leraar een leraar die “respect heeft voor de eigenheid van elke leerling, maar probeert traditionele rolpatronen en verwachtingen te doorprikken en gaat voor gelijke kansen voor jongens en meisjes.” Pas wanneer je bewust nadenkt over welke verwachtingen je als leraar onbewust hebt van meisjes en jongens, kan je beginnen elk kind op zich en zijn of haar persoonlijke genderbeleving te begrijpen. De hoofdboodschap van genderbewust lesgeven is dat er niet één juiste manier is om een jongen of meisje te zijn, dat er allerlei invullingen mogelijk zijn. Ieder kind is met andere woorden uniek, en ieder kind moet dan ook de mogelijkheid krijgen zichzelf te kunnen zijn.

Hieronder geven we je alvast enkele tips mee die je kunnen helpen om genderbewust les te geven.

Interactie en taalgebruik

Taalgebruik is cruciaal als je een inclusieve klas wil creëren, zowel dat van de leraar als dat van de kinderen onderling. Let als leerkracht zelf op voor (onbewust) stereotype uitspraken zoals

1 Younger & Warrington (1999)

2 Marshall and Smith (1987)

3 RoSa vzw

4 <https://www.procrustes.be/assets/127>

5 Gunderson et al., 2012; Shapiro & Williams, 2012

6 Riley (2014)

“Welke sterke jongen wil helpen deze bank te dragen?” of “Heeft mama die lekkere cake gebakken?” Let ook op voor namen en gebruik tijdens zinsontleding eens “Lore scoort twee goals tijdens het voetballen” of “Dylan bakt een lekkere taart.” Kinderen corrigeren elkaar al op een zeer jonge leeftijd over wat wel of niet gepast is voor jongens of meisjes. Het is dan ook erg belangrijk om kinderen altijd aan te spreken op de stereotypen die ze gebruiken. Wanneer een kleuter in de klas zegt dat “voetballen niet voor meisjes is,” corrigeer dan en maak van de kans gebruik om in groep te bespreken waarom iets al dan niet voor meisjes is.

Activiteiten en speelgoed

Wees eerst en vooral kritisch over welk speelgoed aangeschaft wordt voor op school. Kies voor een keukentje of een springtouw in een neutrale kleur in plaats van roze, kies voor een brandweervrouw Barbie en een steward Ken, en zorg ervoor dat er zowel jongens als meisjes staan afgebeeld op de verpakking van de wetenschapsdoos.

Zorg er daarna dan ook voor dat elk kind de kans krijgt om met al het speelgoed te spelen. Maak van hoekenwerk een rotatiesysteem zodat iedereen al het speelgoed uitprobeert, en verander de naam van hoeken (zo zal “het huis” jongens meer

Door genderbewust les te geven, kunnen leraren er samen voor zorgen dat elk kind zich kan ontplooiën.

aanspreken dan “de poppenhoek”). Stimuleer roldoorbrekend spel waarbij bijvoorbeeld een jongen de verpleger is en een meisje de patiënt.

Beeld- en lesmateriaal

Kijk bewust naar de prenten en affiches die in de klas ophangen of de afbeeldingen in werk- en handboeken: welke visie op meisjes en jongens wordt er afgebeeld? Is er voldoende diversiteit in het beeldmateriaal zodat iedereen zich aangesproken voelt?

Er zijn heel wat fantasierijke kinderboeken op de markt die op een verfrissende manier omgaan met gender en diversiteit (zie QR).

Genderstereotiepe afbeeldingen en boeken moeten niet volledig geweerd worden. Je kan ze gebruiken om een gesprek in te leiden over jongens en meisjes.

Bekijk een overzicht van fantasierijke kinderboeken die op een verfrissende manier omgaan met gender en diversiteit.

Op de speelplaats

Stimuleer zowel de jongens als de meisjes om deel te nemen aan de speelplaatsspelen. Die variatie stimuleer je bijvoorbeeld door spellen op specifieke momenten aan te bieden: een voetbalwedstrijd met alle kleuters op maandagmiddag, samen springtouwten op dinsdagmiddag, ...

Klasorganisatie

Wanneer de kinderen taken moeten uitvoeren, zorg er dan voor dat er geen jongens- en meisjesopdrachten zijn. Laat iedereen opruimen, het bord afkuisen, of zware spullen dragen.

Deel de klasgroep niet op in jongens versus meisjes, tenzij er een duidelijke aanleiding toe is. Maak eens groepjes op basis van neutrale criteria (alfabetisch, numeriek, ...) of voorzie een doorschuifstelsel.

Ouders

Vermijd genderstereotiepe vragen bij ouderparticipatie. Nodig beide ouders uit om kostuums te maken of een podium te bouwen.

Sommige ouders maken zich zorgen wanneer hun kleuter atypisch gedrag vertoont. Opvallend genoeg wordt van meisjes over het algemeen makkelijk getolereerd dat ze zich jongensachtig gedragen. Bij jongens die zich graag verkleden als prinses ligt dat vaak wat moeilijker. Wees je bewust van je visie hierop en de boodschap die je aan eventuele bezorgde ouders wil geven. Geef aan dat spelen met genderrollen normaal is voor kinderen en ga niet mee in stereotiepe uitspraken.

Let op met cadeautjes voor moeder- en vaderdag, die vaak erg stereotiepe zijn. Breng afwisseling door een koksschoort voor papa te naaien en een kroonkurkentrekker voor mama te beschilderen. Uiteraard zijn er ook heel wat neutrale cadeautjes die niet naar stereotiepe taakverdeling verwijzen. Houd ook rekening met andere gezinsvormen, zoals gezinnen met pleegouders, twee mama's of papa's, of geen mama of papa.

VOORBEELDFUNCTIE

Veel om mee rekening te houden dus, maar de inspanning loont. Onderwijspersoneel heeft een voorbeeldfunctie naar kinderen toe, en kan dus het verschil maken. Door genderbewust les te geven, kunnen leraren er samen voor zorgen dat elk kind zich kan ontplooiën, zichzelf kan zijn en zijn talenten optimaal kan inzetten.

Meer weten?

Genderbewust lesgeven is niet altijd evident, maar gelukkig staan er heel wat organisaties klaar om jou en je school hierin te begeleiden:

Çavaria <https://kliqvzw.be/wat-doen-we>.

Çavaria is de Vlaamse belangenverdediger van LGBTI+-mensen en koepel van LGBTI+-organisaties.

Genderpro(o)f (<http://genderproof.weebly.com/aanbod.html>) Genderpro(o)f is een initiatief van drie docenten uit de opleidingen kleuteronderwijs lager onderwijs en pedagogie van het jonge kind van de Arteveldehogeschool Gent.

